

Negen opmerkingen bij Empire

► *Ronaldo Munck*

In dit artikel wordt commentaar geleverd op het boek *Empire* van Michael Hardt en Antonio Negri dat in 2000 bij Harvard University Press verscheen en waarvan sinds kort ook een Nederlandse vertaling is uitgebracht onder dezelfde titel bij Van Gennep in Amsterdam.¹ Ronaldo Munck geeft in een negental opmerkingen zijn visie op de politieke betekenis en verdiensten van dit boek zonder de tekortkomingen ervan onaangeraakt te willen laten.

1. Bepaalde boeken komen gelegen omwille van hun thema, hun tijdstip of hun mogelijke politieke invloed. *Empire* is een dergelijke tekst. Het is plezierig om Antonio Negri (alhoewel hij in een Romeinse gevangenis zit)² weer te mogen begroeten, nu in samenwerking met Michael Hardt, een literati van Duke University. Samen hebben zij een diepgaande en zeer leesbare tekst geschreven die zeker invloedrijk zal worden.

2. *Empire* is noch een figuur, noch een vorm van imperialisme. Het is eerder een "gedecentraliseerd en gedeterritorialiseerd bestuursapparaat dat geleidelijk het gehele domein in zijn open, expanderende grenzen inlijft" (blz. xii). Dit zou dan lijken op een geradicaliseerde versie van ons hedendaags begrip van "globalisering". Inderdaad, een van de meest opvallende politieke aspecten van dit boek is het afwijzen van de "traditionele" marxistische opvattingen over het Amerikaanse imperialisme. In plaats daarvan geloven Hardt en Negri niet dat een natiestaat, zelfs niet de USA, vandaag kan optreden als een centrum voor een imperialistisch project. Betwistbaar zoals vele andere punten in dit boek is dat zeker een provocerende stelling.

3. Omdat ikzelf in de doolhof van de literatuur en van de tegengestelde politieke standpunten over de "globalisering" heb gewerkt, was ik zelf blij met het vrijpostig, zo niet iconoclastisch standpunt verdedigd in *Empire*. Hardt en Negri "blijven bij hun bewering dat de vorming van het Empire een stap voorwaarts is; teneinde elk heimwee naar de machtsstructuren die eraan voorafgingen in de kiem te smoren, en elke politieke strategie te verwerpen die terugkeer naar die oude ordening impliceert, zoals de pogingen de natiestaat te doen herleven om hem te beschermen tegen mondiaal kapitaal" (blz. 43). In het tijdperk van het denken en handelen na Seattle over de democratiserende globalisering denk ik dat we hier een bruikbaar denkspoor kunnen vinden voor verder onderzoek. De lokalistische oppositie tegen de globalisering kan misschien politiek wel goed zijn bedoeld, maar volgens Hardt en Negri berust ze op verkeerde aannames en is daarom schadelijk. Deze oppositie stelt dat het lokale "buiten" de globalisering valt, dat het verschillend is ten aanzien van de homogeniserende werking van de laatste. Ze identificeert de verkeerde vijand daar de lokale productie ook een effect van het globaliseringsproces is. Het lokale kan geen stabiele dam opwerpen tegen de zopas versnelde mondiale kapitaalstromen. Enkel een internationalistische strategie kan een tegenhegemonie vormen of ten minste zoeken om het globaliseringsproject van het kapitaal te democratiseren.

4. Op een meer algemeen niveau was ik vooral getroffen door de karakterisering van de arbeidersstrijd in *Empire*. Het belangrijkste punt is hier dat zij "in ons veel geprezen communicatietijd-

perk nagenoeg incommunicabel is geworden.” (blz. 54) Tiananmen, Chiapas, de rellen in Los Angeles, de stakingen in Frankrijk in 1995, de intifada en de stakingen in Zuid-Korea lijken conflicten die onderling geen verband of verbinding met elkaar hebben, maar waarvan we ons vandaag ook geen voorstelling kunnen maken. Hardt en Negri hebben volgens mij gelijk als ze stellen dat “het proletariaat niet meer is wat het geweest is, maar dat betekent niet dat het verdwenen is.” (blz. 53) Eveneens vond ik de analyse van de nieuwe mondiale arbeidersklasse een beetje ontgoochelend en verouderd, omdat ze blijkbaar gebaseerd is op Negri’s beroemde getheoretiseer uit de jaren zeventig over de “massa-arbeiders” die zo typisch waren voor het toenmalige Fordistisch-Tayloristisch tijdperk en die gekarakteriseerd werden door hun werkweigering. De nieuwe post-Fordistische “sociale arbeider” lijkt me eerder onvoldoende getheoretiseerd en er wordt zeer weinig concrete informatie verstrekt over de veranderde aard van de arbeid in de wereld. Het issue van de “incommunicabiliteit” van de arbeidersstrijd is evenwel een serieus en interessant gegeven. De hieruit getrokken conclusies is suggestief zo niet enigszins onvoldoende uitgewerkt, daar deze strijd afgeschilderd wordt als zijnde “geblokkeerd om zich horizontaal te verplaatsen in de vorm van een cyclus” en dat zij “in plaats daarvan gedwongen wordt een verticale sprong te maken en daardoor onmiddellijk een mondiaal niveau bereikt” (blz. 55). De sociale bewegingen van de arbeid, of met andere woorden de “nieuwe” sociale bewegingen, moeten een sleutelfactor worden in de democratische beweging naar de kern van de globalisatie.

5. Na te zijn begonnen met enkele enthousiaste invallen die bij me opkwamen na een eerste lezing van *Empire* moet ik pogen om enkele van de belangrijkste thema’s uit het boek te behandelen. Gezien de complexiteit van dit boek en de rijkdom van de bronnen kan ik niet meer dan slechts een partieel verslag ervan doen. Het eerste deel van *Empire* behandelt de politieke constitutie van de nieuwe “wereldorde” en daarna de nieuwe vormen van soevereiniteit die er samen mee ontstonden. De basishypothese van de auteurs is dat de soevereiniteit nu is “samengesteld uit een serie van nationale en supranationale organismen, die onder een en dezelfde bestuurslogica vallen” (blz. xii). De afnemende soevereiniteit van de natiestaat is een vertrouwd thema in de studies over globalisering, maar Hardt en Negri geven er een nieuwe draai aan door de dereguleringsbenadering te

verwerpen ten gunste van hun visie op de in elkaar grijpende zelfregulerende netwerken die de transnationale figuur van wat zij *Empire* noemen vormen. Hier lijkt me tenminste een mogelijke contradictie te ontstaan tussen enerzijds hun visie op *Empire* als een samenhangende constitutionele structuur en anderzijds hun “Poulantziaanse” visie die ze elders verdedigen waar ze uitgaan van het bestaan van een “permanente uitzonderingsstaat” in het kapitalisme. Zeker. Als *Empire* op een coherente en constitutionele basis gevestigd is, dan kan men *Empire* niet nog eens, zoals Nicos Poulantzas dat ooit in de jaren zeventig met de kapitalistische staat deed, definiëren als een “uitzonderingsstaat” die verwant is aan het fascisme en het autoritarisme. Niettemin hebben we hier te doen met een rijke en beeldrijke nieuwe lezing van de politieke economie van de globalisering.

6. Na een *intermezzo* dat in dit boek als een scharnier fungeert, schakelen de auteurs dan in deel 3 over van het rijk van de ideeën naar dat van de productie. Hierbij imiteren zij bewust Marx die in *Das Kapital* ook overgaat van de luidruchtige sfeer van de ruilverhoudingen naar de verborgen krochten van de productie. Deze overschakeling van de moderniteit naar de postmoderniteit, of zoals de auteurs dat verkiezen hier als de omschakeling van imperialisme naar *Empire*, wordt nu bestudeerd in relatie met de sfeer van de productie. De auteurs stellen dat we uiteindelijk de ontbrekende delen van *Das Kapital* mogen voltooiën en ons vanuit het standpunt van *Empire* met de staat en de wereldmarkt kunnen bezig houden. Hoewel dit niet zo vreselijk nieuw (voor wie de literatuur kent) is, schetsen deze secties van het boek toch iets wat op een marxistisch kijk op de politieke economie lijkt. Tegen elk stug vasthouden aan de *dependencia*-theorie ter linkerzijde stellen Hardt en Negri: “De gedeeltelijke verwezenlijking van de wereldmarkt zou een einde moeten maken aan elke opvatting dat een land of regio zich zou kunnen isoleren of losmaken van mondiale machtsnetwerken om de voorwaarden van het verleden te herscheppen en zich te ontwikkelen zoals de dominante kapitalistische landen eens deden” (blz. 284). Er is duidelijk steeds minder en minder geloofwaardigheid in om het even welk politiek perspectief dat pleit voor enige vorm van “ontkoppeling” van de wereldeconomie, Hoewel sommige auteurs zoals Samir Amin nog altijd een pleidooi afsteken voor een vorm van “ontkoppeling” van de wereldeconomie, is dat perspectief steeds minder geloofwaardig geworden. Hardt en Negri wakkeren die nostalgie zeker niet aan.

7. Hardt en Negri kunnen soms wel als marxisten schrijven, maar over het algemeen is dit boek zowel theoretisch als qua opbouw gebaseerd op het boek *Mille plateaux* van Deleuze en Guattari. Zij overschrijden vrijmoedig de disciplinaire grenzen en somtijds schakelen ze zonder veel samenhang aan te brengen over van de politiek naar de economie, van cultuur naar recht, van de Europese klassieke filosofie naar de hedendaagse Amerikaanse sociale wetenschappen. Begrippen als "biopower" en "disciplinarity" zijn geen optionele extra's in *Empire*, maar daarentegen centrale begrippen. Zoals Foucault beschouwen zij het paradigma "macht" als essentieel van biopolitieke aard. Zij definiëren biomacht als een "vorm van macht die het sociale leven van binnen uit reguleert..." (blz. 23) en haar functie bestaat er dan in om aan de macht een effectief gezag te verlenen over het volledige leven van de mensen. In navolging van Deleuze en Guattari stellen zij dat de paradox van deze nieuwe macht gelegen is in het feit dat, terwijl deze macht ieder element van het sociale leven verenigt, er toch verzet ontstaat die niet langer marginaal is daar dit verzet actief wordt in het ware centrum van een uit netwerken gevormde samenleving. Niet alle lezers zullen instemmen met de stelling dat "Deleuze en Guattari ons een behoorlijk poststructuralistisch begrip van biomacht voorleggen, dat het materialistische denken vernieuwt en zich stevig baseert op het vraagstuk van de productie van het maatschappelijk zijn" (blz. 28). Niettemin is dit toch een verfrissende afwisseling voor de verouderde noties over de "bovenbouw".

8. Wat zijn tenslotte de politieke implicaties van dit boek voor de antiglobalistische strategen en activisten in het tijdperk na Seattle? Ik heb hier een ernstig probleem met het wegtoveren van de USA als vooraanstaande bewaker van de kapitalistische wereldorde. Is globalisering dan enkel een netwerk? Wat met de militaire macht? Is om het even welke aanval op om het even welk onderdeel van het mondiale netwerk van *Empire* dan even doelmatig? Kunnen we zo lichtzinnig zijn dat we de leninistische preoccupatie met de "imperialistische ketens" en de "zwakste schakels" over boord zetten? Het lijkt erop dat, nu de ontmoediging en het cynisme die bij vele linkers na 1989 overheersten, overwonnen zijn, hiervoor iets utopisch in de plaats is gekomen. Dit boek lijkt ook iets van de tegencultuur van Seattle te weerspiegelen als men stelt dat het virtuele *Empire* van de glo-

balisering om het even waar met even veel doelmatigheid kan worden aangevallen, zonder daarbij rekening te moeten houden met de machtsbalans of met een politieke strategie. *Empire* ziet grote mogelijkheden voor schepping en bevrijding: "De multitude moet zich in haar wil tot tegenzijn en in haar verlangen naar bevrijding door het *Empire* trekken ten einde er aan de andere kant weer uit te voorschijn te komen" (blz. 218). Zal de "gemeenschappelijke ervaring" met dit nieuwe regime dan simpelweg leiden tot een opstand? En wat is er dan aan de "andere kant"?

9. *Empire* is een millenaristische oproep tot het opnemen van de wapens. Het is een visionaire tekst die het defaitisme van de jaren negentig optimistisch afsluit. Maar is het een adequate gids voor de actie? Volstaat het om Sint Franciscus van Assisië na te volgen door "tegen de ellende van de macht de vreugde van het zijn te stellen" (blz. 413)? Wat is nu precies die "multitude" die Hardt en Negri als een zondvloed onweerstaanbaar tegen het *Empire* in beweging zien komen? Hoewel openlijk kritisch ten aanzien van het postmodernisme, lijken Hardt en Negri toch enkele van de meest esoterische regionen ervan te hebben opgezocht, want ze zijn van groot enthousiasme vervuld over de "spektakelmaatschappij" en over de mobilisatie van verlangens. Nu denk ik dat ik kan eindigen met een positieve noot. Hardt en Negri hebben ongetwijfeld gelijk als ze stellen dat men nog "onmogelijk aan de traditionele strijdmethoden" kan vasthouden: de wereld verandert en de strategieën voor sociale transformatie moeten dat ook doen. Ik geloof dat zij gelijk hebben als ze niet meer pessimistisch naar de wereld willen kijken omwille van de geleden nederlagen. Zij benadrukken daarentegen het feit dat de revoluties van de twintigste eeuw in feite succesvol waren, omdat zij de verhoudingen in de klassenstrijd hebben veranderd en omdat zij nieuwe vormen van politieke subjectiviteit hebben voortgebracht. *Empire* zet ons op het denkspoor om de nieuwe configuratie van de economische en politieke macht te analyseren en om de middelen te zoeken om die macht te ontcrachten.

(vertaling: André Mommen)

noten

1. De citaten komen soms mits enige aanpassingen uit de editie verschenen bij Van Gennep, echter met verwijzing naar de bladzijden in het Amerikaanse origineel.
2. Na zijn vrijwillige terugkeer na een zelf gekozen ballingschap in Frankrijk werd Negri in 1997 in de Romeinse gevangenis Rebibbia opgesloten. In 1998 mocht hij echter overdag de gevangenis verlaten. Daarna mocht hij in de Romeinse wijk Trastevere een appartement betrekken op voorwaarde dat hij het land niet zou verlaten en zich aan strikte regels hield. Zijn volledige vrijheid zou hij in de loop van 2003 herwinnen. Dat alles heeft men niet belet overal in Italië aan universiteiten als linkse icoon lezingen te geven en veelvuldig in de media te verschijnen. (*nvdv*)